

TÖRÖK RÓBERT – ZÁVODI SZILVIA (SZERK.)

HÁBORÚS HÉTKÖZNAPOK II.*(Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest, 2018. 237 o. ISBN: 978-615-5021-17-6)*

2018. május 23-án a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban bemutásra került a *Háborús hétköznapok II.* című kötet. A kiadvány a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum közös szervezésű konferenciasorozatának második szimpóziumán elhangzott előadásokból – kiegészítve három olyan tanulmánnyal, melynek előadásai a konferenciasorozat harmadik részén 2017 őszén voltak hallhatók – összeállított tanulmánykötet. Az összesen 15 tanulmányt tartalmazó mű Török Róbert és Závodi Szilvia szerkesztői munkájának eredménye. A kötet tematikája a konferencia programjához igazodik, a dolgozatok az elhangzott előadások sorrendjében követik egymást. A konferencián elhangzott, de a kiadványban nem szereplő – a már írásban korábban megjelent –, tanulmányok könyvészeti adatait a szerkesztők a kötet végén helyet kapó konferencia programban külön feltüntették.

A Nagy Háború több évtizedes kutatása során politikai- és hadtörténeti vonatkozásban számos jelentős kutatási eredmény került publikálásra. Az első világháború centenáriuma alkalmából az elmúlt négy év folyamán hazánkban is több konferencia került megrendezésre, melyek a megelőző évtizedek kutatási eredményeit összegezték, illetve újabb adalékokkal egészítették ki azokat. Ezek után a téma iránt érdeklődő olvasó azt hihetné, hogy a témába új nézőpontot beemelni lehetetlen. Az utóbbi évek történelmekutatásában egy új irány körvonalazódott, mely az első világháborút is más megközelítésből taglalja. Ebbe az irányvonalba illeszkedett bele a konferencia témája, ami tehát nem az esemény- és politikatörténet, hanem a háborús élet, valamint a hátszínházi mindennapok ismertetését tűzte ki célul. Ennek megfelelően a szerzők tollából a társadalomtudományok szinte minden szegmensét érintő írások születtek.

Oravec Éva a gödöllői társas életet mutatja be, melyhez elsődleges forrásként a helyi napilapokat használta fel. E lapok hasábjaiából az olvasható ki, hogy a századfordulón és a háború előestéjén igen pezsgő volt a település élete. Erről az egymás után sorra alakuló egyesületek és testületek gondoskodtak különféle összejövetelek, multságok és bálók szervezésével. A háború kitörése azonban negatívan hatott a közösségi életre, az egyesületi élet hanyatlani kezdett. A háborús évek megviselték a lakosságot, nélkülözniük kellett, de jótékonyági kezdeményezéseikből kiderül, hogy a nehézségek ellenére is összetartó közösség tudott maradni.

A háború azonban nem csak fizikailag, de lelkileg is éppúgy megviselte az embereket. Erről tanúskodik Papp Barbara *Szintén Doberdó?* című írása, melyben a háború okozta lelki sérüléseket taglalja. Az érdekes címválasztás magyarázatát követően pszichológiai szempontból kerül megvizsgálásra a háború emberekre gyakorolt hatása. A Doberdó név összefonódott az örültség képzetével. A szinte a teljes népességet érintő „kótyagoság”-nak – ahogy Papp Barbara is írta – három típusa ismert: a háborús mámorban lévők között eluralkodó, a hadszíntereken elszenvedett traumák miatti, a harmadik pedig a hátszínház lakosságát érintő. Noha mindhárom a háborús körülmények váltották ki, jellemükön fogva mégis jól elkülöníthetők egymástól. A sokkhatás mértékét mutatja, hogy

a *Doberdó-motívum* a háború utáni évtizedekben is fennmaradt, mondhatni beépült a magyar társadalom tudatába.

Urbán Gyöngyi tanulmánya a tábori posták világába kalauzolja az olvasókat. Valószínűleg kevésbé köztudott, hogy a világon először az osztrák–magyar tábori postaszolgálat vezette be a tábori postaszámmal való azonosítást. E kialakított új rendszer sikerét mutatja, hogy 1917-ben a német hadsereg tábori postaszolgálata is alkalmazni kezdte. A tábori posta helyzete a háború alatt, az előrenyomulások és visszavonulások során folyamatosan változott. Bár a tábori postások nem voltak olyan veszélyeknek kitéve, mint a fronton szolgáló katonák, a mozgóposta-szolgálatot teljesítők igen nehéz körülmények között dolgoztak.

A tábori postaszolgálatot követően az olvasó egy másik szolgáltatástípussal ismerkedhet meg. Balla Tibor írása egy sikamlós témát, a tábori bordélyok működését tárgyalja. Ahogy az a tanulmányból kiderül, a hadseregben a prostitúció intézményesítésének célja elsősorban a nemi betegségek járványszerű terjedésének megakadályozása, illetve a megbetegedések számának csökkentése volt. A felállított bordélyházak szigorú szabályzat szerint működtek, így a testi épséget veszélyeztető szabályszegések (védekezés nélküli együttlét, orvosi szűrések megtagadása) súlyos büntetést vontak maguk után mind a katonákra, mind a kőhölgyekre vonatkozóan.

Kincses Katalin Mária tanulmányában egy fiatal gimnáziumi történelemtanár – a későbbi levéltáros és középkorral foglalkozó történész –, Házi Jenő első világháborús, pontosabban az 1916-os évben, a galíciai fronton szerzett élményeit rekonstruálja naplója alapján. A fiatal, ambiciózus és nyughatatlan Házit egy korábbi, 1915-ös súlyos sérülése következtében nem küldték vissza a frontra, helyette határőrizetre vezényelték. Házi Jenőnek a lengyel területen eltöltött '16-os esztendeje – ahogyan az a remek érzékkel válogatott idézetekből is kiderült –, cseppet sem volt unalmasnak és egyhangúnak mondható.

A kötet hatodik tanulmányát Bogdán Melinda írta, ennek címe: *A nagy ceruzaháború. Gyermekrajzok 1914–1918-ból*. A tanulmányban ismertetésre kerül a gyermekrajzkutatás intézményének története, valamint a gyermekrajzok begyűjtési lehetőségeiről és a született alkotásokból nyílt különböző nemzetközi és hazai kiállításokról olvashatunk. A szerző emellett kitér a háborús pedagógiára és a rajzok előképeire (sajtó, háborús témájú gyermekjátékok stb.) A gyermekrajzok elemző leírásánál sajnálatos módon a hozzájuk tartozó illusztrációk – egy kivétellel – hiányoznak. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a szerző közreműködésével megjelent egy 57 színes és fekete-fehér képet tartalmazó kiadvány „*Gyermekvilágháború*” – 1914–1918 rajzokban címmel.

A háborús gyermekvilág területén maradvá, Süttő Mihály írásában a katonai gyerekjátékok és maséfigurák bemutatására vállalkozott. Az olvasó – számos képpel szemléltetve – megismerkedhet a századfordulós és világháborús játékkereskedésekkel és azok bőséges kínálatával, a népszerű, gyermekeknek szánt katonai egyenruhák, a háborús játékokkal, köztük a különféle alapanyagú (papír, fa, ólom, papírmásé) katonafigurákkal, társasjátékokkal stb. Ahogy az a tanulmányból kiderült, ezek a háborús témájú játékok a világháború első két esztendejében kiemelkedő népszerűségnek örvendtek, a továbbiakban az érdeklődés látványosan lecsökkent. A maséfigurák igazi virágkora az 1930-as évekre tehető, jelenlétük egészen az 1960-as évekig, a műanyag játékok megjelenéséig folyamatos volt.

A gyermekek világából a felnőttek világába áttérve, egy igazán izgalmas témával foglalkozik Trádlér Henrietta írása. A cselédség helyzetébe nyerhetünk betekintést az első világháború idején. A tanulmány az első dokumentált magyar sorozatgyilkos, Kiss Béla cinkotai lakos rémtettein keresztül vizsgálja a cselédek sorsát. A társadalom perifériájára került asszonyok a korszakban igen kiszolgáltatott helyzetben voltak, hiszékenysé-
gük sokszor a vesztüket okozta. A Kiss Béla által elkövetett hét gyilkosságból három áldozat háziscseléd volt, egy vendéglőben, egy kávémérésnél szolgált, két áldozat foglalkozása pedig ismeretlen; de elmondható, hogy mindegyikük alacsony egzisztenciájúnak számított. Kiss Béla rajtuk kívül idősebb özvegyasszonyokkal is kapcsolatba lépett társ-
kereső hirdetések révén. Nehéz helyzetüket és hiszékenységüket kihasználva került közel ezekhez a nőkhöz.

A következő tanulmányban Závodi Szilva a háborús ékszereket mutatja be. Az írás a *Magyar Iparművészet* című folyóirat egy 1917-es számából vett idézettel kezdődik, melyben a cikkíró azt taglalja, hogy a háború folyamán egyre nagyobb szükség van nemesfémekre, így azoknak el kellene tűnnie az ékszerészek kirakataiból, mi több a hölgyek ékszeres dobozaiból is. Závodi Szilvia írásából kiderül, hogy nemcsak hogy nem tűntek el a nemesfémek, hanem háborús propagandaeszközzé váltak a különböző arany, aranyozott és ezüst ékszerek. Az ékszerészeknél szép számban fordultak elő ezek az úgynevezett hazafias ékszerek, melyekre a kereslet is igen nagy volt. A gyűrűk és ékszerek készítése azonban nem csak a hátszágban folyt, hanem a harcok szüneteiben a katonák is alkot-
tak, különböző harcászati eszközökből ékszereket és dísz tárgyakat.

A következő tanulmányban Török Róbert a pezsgőgyárosok, pontosabban két buda-
foki cég (Törley vállalkozás és Francois Lajos gyára) első világháborús helyzetét ismer-
teti. Ahogy korábban, a világháború alatt is igen nagy volt a pezsgők iránti kereslet, a Törley gyár nem állította le a termelést, noha folyamatosan emberhiánnyal és gyár-
tőkapacitással küszködött. A pezsgő konjunktúra következtében nagy mennyiségű bort
volt kénytelen felvásárolni az ország egészen távoli részeiről is. A hatalmas bevételből a Törley család adományokkal támogatta a háborút: katonák családjait, a Vörös Kereszt
Egyesületet és a kórházi sebesülteket, sőt a gyár területén hadikórházat rendeztek be. A konkurens Francois gyár szintén kivette a részét a hadisegélyezésben, a különféle ado-
mányok mellett egy 50 ágy elhelyezésére alkalmas helységet ajánlott fel a hadikórház
javára. Azonban ahogy azt a szerző is kiemelte, a pezsgőgyárosok háborús tevékenysége
még további kutatásokat igényel.

Czeglédi Noémi *A magyar Cserkészcsapatok Háborús Bizottsága* című írásában a magyar cserkészmozgalom sorsát kíséri végig elindulásától 1920-ig. 1912-ben megalakult a Magyar Cserkész Szövetség, majd a következő évben egyesült a Magyar Őrszem Szövetséggel, működésüket azonban nem kísérte széleskörű érdeklődés. A háború kitörésekor a vezetők felismerték az önkéntes munka lehetőségét, ennek hozadéka lett a folya-
matos sajtónyilvánosság. Ennek köszönhetően nőtt az érdeklődők száma, új csapatok is alakultak. 1916-ra azonban válságba került a mozgalom, melynek oka az összehangoltság hiánya, illetve az, hogy a vezetők közül sokan a fronton harcoltak. 1917-ben megalakult a Cserkészcsapatok Háborús Bizottsága, ideiglenes jelleggel. Célja a cserkészek összefo-
gása, melyen a Magyar Cserkész Szövetség 1918. december 1-jei megalakulásáig fárado-
zott. A Bizottság legfontosabb célját, azaz a cserkészmozgalom életben tartását sikeresen teljesítette.

Vukov Anikó a tisztálkodás, higiénia háború alatti lehetőségeit tárja az olvasó elé, a korabeli sajtó cikkei és személyes történetek alapján. A háború előtti boldog békeidőkben a tisztálkodási szokások terén jelentős változások történtek. Járványügyi intézkedések, közegészségügyi törvények láttak napvilágot, melyeknek köszönhetően a városi közeg higiénés állapotai javultak. Ezzel szemben a vidék még a XX. század első évtizedében is folytatta az évszázados hagyományokhoz igazodó tisztálkodási gyakorlatot. A háború kitörése miatt a közegészségügy rohamosan romlani kezdett, különféle járványos betegségek tizedelték úgy a katonák sorait, mind a lakosságot. A fronton harcolók visszaemlékezései, naplóbejegyzései szemléltetik a katonák tisztálkodási lehetőségeit, illetve az alkalmazott járvány-megelőzési módszereket, stratégiákat.

Diószegi György Antal *Zászlótartó hősök* című írása a világháborúban elesett magyar katonák emlékére készített szobrok, emlékművek ismertetésére vállalkozik. A zászlótisztelet kiemelkedő jelentőségű volt a magyar hadseregben, évszázados hagyományra tekint vissza. A zászlótartó vitéz katonáé élete árán is megvédte az annyira tisztelt lobogót. A zászlótartónak vitézsége a hősöknek kijáró tiszteletet vívott ki. Így nem meglepő, hogy alakjukat választották a háborúban elpusztult magyar katonák emlékére felállított köztéri alkotások mintájául. A tanulmány hat ilyen emlékművet sorakoztat fel, többek között a nyíregyházi, tokaji és érdi világháborús alkotást.

A művészetek területén maradvá Bálint Ferenc tolmácsolásában az olvasó megismerkedhet a császári és királyi 33. gyaloghadosztály ezüstkürtjeivel. Kürtadományozások már jóval a világháború előtt is történtek, jellemzően az uralkodó által felajánlott hangszerekkel. A háború során is számos kürt került ajándékozásra, ezek egy része a császári és királyi 33. gyaloghadosztály ezredeihez jutott. Az első világháború során adományozott kürtök közös jellemzője, hogy azok nem uralkodói ajándékok voltak, hanem az alulakozókkal kapcsolható közösségek felajánlásai. Bálint Ferenc tanulmánya három ezüstkürt történetét vázolja.

A kötetben szereplő utolsó tanulmány Hatala András és Polgár Balázs írása, mely a Monarchia legnagyobb magyarországi hadifoglytáborának utóéletével foglalkozik. Az ostffyasszonyfai tábor az első világháborút követően lőszer-megsemmisítő telepként funkcionált. A levéltári és régészeti kutatásokon alapuló írás összefoglalja a hadifoglytábor világháború utáni időszakára vonatkozó ismereteket, beszámol az elvégzett terepkutatás eredményeiről. Ennek köszönhetően jól rekonstruálható a világháború utáni, ostffyasszonyfai lőszerleszerelés, valamint betekintés nyerhető a Weiss Manfréd Konzern Vállalatok által vállalt közreműködés mozzanataiba.

Az ismertetett könyv alapos kutatásokon nyugvó, a társadalomtudományok széles spektrumát felsorakoztató tanulmányokat összefűző munka, mely a Nagy Háborút új perspektívában megvilágítva hozza közelebb az olvasóhoz. Összességében elmondható, hogy egy igényes kiadású, képekkel gazdagon illusztrált, és átfogó, számos nézőpontot felsorakoztató tanulmánykötet született, mely a témakör iránt érdeklődő olvasónak bátran ajánlható.

Kocsis Annamária